

Notat – Middelalder Farum Sogn

Af Troels Brandt

Uredigeret udkast

Farumgård og Farum Landsby

Farums opdeling i gårde er behandlet af C.A. Christensens artikel i Historisk Tidsskrift 1964: ”Ændringerne i landsbyens økonomiske og sociale struktur i 14. og 15. århundrede”, som danner grundlag for nedenstående beregninger.

Man ved intet om Farumgård eller landsbyen før Roskildebispens Jordebog i 1370, hvor byens bestanddele kan opgøres således:

Farumgård: 1 hovedgård á 17½ øre med 12 gårdsædestavne

Landsbyen: 30 landbogårde á 1 øre

I alt giver dette 47½ øre – dvs. at vi mangle ½ øre for at nå heltallet 6 bol. Roskildebispen har altså sandsynligvis ejet hele landsbyen på det tidspunkt.

I matrikelopmålingen af kongens ryttergods fra 1682 har vi følgende værdier:

Farumgård: 1 hovedgård á 17,07 td htk / 107,3 td l.

Landsbyen: 19 fæstegårde á 6,22 td htk / 38,5 td l.

Hvis vi går ud fra samme opdyrkede areal på 840 tønder land, vil tallene fra 1370 i gennemsnit se således ud i tønder hartkorn/land:

Farumgård: 1 hovedgård á 49,8 td htk / 309,3 td l.

Landsbyen: 30 landbogårde á 2,85 td htk / 17,7 td l.

Enhederne kan ikke sammenlignes med Thyra Nors beregninger i Værløse, og det er usikkert om forudsætningerne holder. Tallene viser imidlertid et klart billede, hvor antallet af fæstegårde er reduceret og har fået areal fra hovedgården, så hver enkelt gårds areal er blevet fordoblet, mens hovedgården er reduceret til en trediedel.

Strukturen i 1370 er helt anderledes end Lille Værløses struktur, idet alle gårdene i Farum var så små i forhold til den tidligere struktur, at fæsterne nødvendigvis også har måttet have arbejde på den store hovedgård, selv om Niels Hybel ikke ser mange spor af dansk hoveriarbejde op den tid. Strukturrationaliseringen er derfor blevet så meget mere dramatisk i Farum, hvor hovedgården er blevet reduceret til et administrativt og muligvis også militært center for bispelenet.

Bl.a. Erslev tolkede på logisk vis strukturen med bispens store gårde i 1370 sådan, at der har været tale om hele adelssæder, som nyligt var overgået til bispen, men en del af de hele landsbyer, som bispen fik allerede i 1100-tallet – herunder Bagsværd – har samme struktur med store hovedgårde og hoveribønder (C.A. Christensen). Enten har Roskildebispen selv organiseret sine gårde efter det gamle carolingske hovedgårdsprincip med hoveri (der sydpå blev afløst af fæste 1100-1200-tal) eller også er der tale om, at stormændene havde brugt dette princip før i tiden, ligesom nede i Europa – hvilket strider mod danske historikers normale

Notat – Middelalder

Farum Sogn

opfattelse af, at vi kom fra de frie bønder, men ikke imod Skjalm Hvides oprindeligt samlede gods. **NB! NB! NB!**

Farumgård i øvrigt:

Farum Sogn SB 53 – Det fremgår af Roskildebispens Jordebog, at Farumgård som lensgård styrede de 30 gårde i Farum landsby, 2 i Stavnholt, 3 i Bregnerød, 1 i Bothelstorp, 4 i Bistrup, 1 i Udlejre og 1 i Svestrup.

Farumgård havde sidst i middelalderen lensmænd af den rygenske Rosengård-familie fra Hagerupgård - Jens Tetzson Rosengård (d. 1485), Tetz Jensøn og enken Alhed Urne (Bispens søster) – og sønnerne Jørgen og Jens, hvor kanniken Jens kom til at dræbe broderen på en herredag i København.¹ Alhed fik livsbrev på Farumgård til sig selv og sin søn, så bispen har forstået at favorisere sin familie – indtil Reformationen.

Nutidens Farumgård er opført i 1700-tallet på en holm midt på nordsiden af Farum Sø. Der er ikke fundet spor af middelalderens bebyggelse eller et voldsted, men beliggenheden peger på et befæstet anlæg, som øjensynligt i 1370 har ligget på samme holm som de nuværende bygninger, da Roskildebispens omtaler en ny stor bygning, som ændrer på møllens grænser. Det må være en mølle, som har ligget ved Bybækkens omlagte løb på østsiden af den nuværende gård med mølledam nordøst for gården.

I stedet var en anden mølle på det tidspunkt ifølge Jordebogen under bygning ved Fiskebæk, som må have ødelagt mulighederne for gårdmøllen.

Farumgård ligger tæt på kirken fra først i 1100-tallet, som er en typisk kirke for egnen – bl.a. meget lig Værløse Kirke.

I området mellem Lillevangsvej og Hestetangsvej uden for Byagrene og ud til Ganløsevej hed området i 1682-markbogen Hovgårdstoft – senere i 1775 Hovedgårdstoft. Som en parallel med konstateringerne af marknavnet Gammeltoft, som normalt indikerer landsbyens gamle placering før den sidste flytning², kan Hovgårdstoft antageligt indikere hovedgårdens oprindelige beliggenhed. Det må vel at mærke være før bygningen af stenkirken – dvs. tilbage senest i 1000-tallet.

Nord for Hovgårdstoft lå Garboes Agrene, som kan hentyde til, at nogle gårdsæder i forbindelse med hovedgården kan have ligget her. Garboes Agre er dog adskilt fra Hovgårdstoft af Korsagre og Smedestøckerne, som lå ved krydset mellem vejen fra Farum til Lynge og Vandskelsvejen. Smedestøckerne kan hentyde til, at der i senere middelalderen har ligget en smedje ved krydset.³

Ved den vestlige del af Gedevassevej op til Kong Volmersvej (Vandskelsvejen) hed området Schoubye Aas, som kunne indikere, at der i tidlig tid lå nogle gårde her ude nær overdrevsskoven.

---

¹ Vilh. la Cour, Naturparken mellem Farum og Slangstrup, 1968.

² Annette Hoff 1997, Lov og Landskab.

³ Finn Riemer 1994, Marknavne i Farum Bymark.

Notat – Middelalder Farum Sogn

Både Skovby Ås, Hovedgårdstoftene og Garboes Agre ligger altså op til den gamle Vandskelsvej og harmonerer med teorien om, at Farums gårde flyttede op og ned langs denne vej, indtil de sidst i vikingetiden flyttede væk fra vejen og ned til holmen ved søen.

Tilsvarende lå der øst for Frederiksborgvejen en mark, som hed Gammeltofte i Palholmen Ås helt op til diget mod Stavnholt nord for Stavnholvej og det store højgravsfelt. Ifølge teorien skulle det altså være et gammelt bysted, men det er næppe muligt at afgøre, om det er det gamle Stavnholt eller en gård, som flyttede væk fra Frederiksborgvejen til Farum.

Under alle omstændigheder endte begge byer væk fra vejene og nord for søerne, men sådan at Farumgård forholdsvis let kunne kontrollere begge vejovergange.

Farum Sogn i øvrigt:

Både Bothelstorp (som er beskrevet i et særskilt notat) og Bregnerød var små udflytterbyer, som ikke var væsentligt større i 1600-tallet. De må antages at have været fuldt ejet af Roskildebispen. Stavnholt må derimod have haft flere gårde, så her har der været yderligere ejere i 1370, som vi ikke kender. Holtnavnet tyder på en skovforbindelse ligesom Bregnerød, så der kan være tale om en ny torp, ligesom nabolandsbyen Bistrup, som jo normalt skal tolkes bispens torp – altså oprettet i bispens ejertid.

Jon Little havde bl.a. nabobyerne Vassingørød og Birkerød, mens Bistrup hørte under Roskildebispen, og på den anden side af åen grænsede Farum op mod Værløse og Knardrups overdrev. Denne placering midt i Hvidegodset og kirken kunne tyde på, at Farumgård har tilhørt en adelsslægt, som var en gren af Hviderne, men at landsbyen forholdsvis tidligt er overgået til bispen. Vi har imidlertid ingen dokumentation herfor.

TRB, 18/4 2010